

Praha, 10. srpna 1978

Vážený a milý příteli,

nevím, odkud ses dozvěděl, že jsem odpovídal na několik otázek jednoho mladého žurnalisty. Protože však obvykle jde o krátké rozhovory, z nichž si nakonec novinář zformuluje něco po svém, aniž by mi to dal autorizovat (často aniž by měl vůbec tu možnost), rád Ti v tomto výjimečně odlišném případě poskytnu přesný text otázek i odpovědí.

Otázka: Když byl letos v červenci v Praze generální sekretář KSSS Leonid Brežněv, byla přechodně zadržena, jak známo, řada signatářů Charty známých jmen. Náležel jste k této skupině. Jak dlouho trvalo vaše zadržení, jaké byly podmínky zadržení a jak se tam s vámi zacházelo? Lze říci, že tato vlna zatčení představuje jakousi generální zkoušku na 21. srpen tohoto roku?

Odpověď: Jako více signatářů Charty jsem byl ve vězení na dvakrát 48 hodin, poprvé takzvaně „zadržen“, potom při propouštění přímo u brány „zajištěn“. Ve srovnání s dřívějšími případy byly podmínky věznění pro většinu z nás do jisté míry příznivější, avšak v jednotlivých případech také velmi tvrdé. Při nejčastěji jenom formálních a krátkých výsleších bylo naznačováno, že k něčemu podobnému dojde zase v srpnu. Některým bylo dokonce řečeno, že by raději neměli zůstat v Praze.

Otázka: Charta se zatím explicitně neobrátila proti přítomnosti sovětských jednotek v ČSSR. Jak si vykládáte tato přesto podnikaná preventivní opatření?

Odpověď: V opatření proti Chartě lze spatřovat jen málo rozumného. Represivní metody jsou často nervózní až hysterické; přehánění se však také proto, že to potom lze prodat jako zásluhu Státní bezpečnosti, když k ničemu nedojde.

Otázka: Vyhražuje si Charta v souvislosti s 10. výročím vstupu vojsk Varšavského paktu vyslovit své stanovisko nebo podniknout jiné kroky? Bude stranické a státní vedení tento jubilejní den „bratrské pomoci“ svým způsobem oslavovat?

Odpověď: Po mém osobním soudu to je základní otázka především pro tehdy aktivní politiky, jak znovu reflektovat celý politický vývoj v r. 1968 a jak znovu vyjádřit své dnešní stanovisko. Jinak nemyslím, že tehdejší intervence představuje pro nynější režim nějaký důvod k jásotu. Jásavé pozdravování takzvané „bratrské pomoci“ by znamenalo jen naprostý nedostatek jakékoliv politické rozvahy a jakéhokoliv politického taktu. Pro Chartu přirozeně není možné k tomu neříci ani jediné slovo, i když to vlastně není přímo přítomnost sovětských jednotek, co nás tíží, ale situace potlačování lidských práv a ustavičné porušování našich zákonů, za něž jsou odpovědní naše vlastní úřady.

Otázka: Okupace před 10 lety působila na národ jako trauma, které s sebou přineslo dlouhé období politické pasivity. Charta zatím pracuje na veřejnosti asi půldruhého roku. Jaký podíl má podle vašeho mínění na překonání tohoto stavu?

Odpověď: Náš lid nebyl traumatizován jenom příchodem vojsk v r. 1968, ale i jinými historickými událostmi, zvláště pak Mnichovem, nacistickou okupací během války, padesátými lety. Nelze se divit, že mnozí lidé u nás nevěřili ani v možnost podstatné společenské reformy v r. 1968 a ani teď v ni ovšem nevěří. Nepovažuji to za politickou pasivitu, nýbrž za výsledek dějinných zkušeností, který bude možno v budoucnosti odbourávat jen krok za krokem.

Otázka: Zdeněk Mlynář používá pro současnou situaci obrazu nevyslovené mocenské dohody mezi stranou a obyvatelstvem, opírající se o autoritu strachu. Úřadující ministr vnitra Obzina označil před nějakým časem prohlášení Charty za „nebezpečné“. Mohla by tato „nebezpečnost“ Charty spočívat v tom, že ohrožuje tuto dohodu?

Odpověď: Nemluvil bych o dohodě, protože žádná z obou stran ji nebere vážně a nechce ani nemůže ji plnit. K tomu by bylo zapotřebí z obou stran důvěry, ale důvěra u nás neexistuje. To bude možno ještě vidět, dojde-li k nějaké krizi. Charta proto nemohla podkopat nějakou konsolidaci a normalizaci, protože nic takového u nás neexistuje.

Otázka: Podařilo se o Chartě informovat širší kruhy obyvatelstva? Jak dalece se oficiální propagandě zdařilo zmást obyvatelstvo?

Odpověď: Informací je pravděpodobně dost, v neposlední řadě díky zahraničnímu vysílání. Stojíme před jiným problémem: dostává se nám mnoha vyjádření obecné solidarity, ale jen zřídka přesahují pouhá slova nebo neveřejné jednání. Každá solidarizační akce se zdá být politicky nesmyslná, protože neexistují pravidla politického zápolení ani podmínky možného úspěchu. Proto je také mimořádně důležité, že Charta 77 nevystoupila a nevystupuje vůbec jako politická opozice. O nějakém zmatení obyvatelstva oficiální propagandou nemůže být ovšem ani řeči. Dokonce i podpisy na tzv. antichartě jsou politicky bezcenné; to vědí nejlépe úřady samy.

Otázka: Analýza v dokumentu Charty č. 15 ukazuje, že proti hnutí pro lidská práva Charta 77 sahá stát ku strategii „porušování existujícího právního řádu“. Tak kupř. je legální rozšiřování dokumentů Charty opětovně trestně stíháno a tím prohlašováno za kriminální. Jsou náznaky, že se touto strategií bude řídit i v budoucnosti? Jakou strategii bude naproti tomu zachovávat Charta v nejbližší době? Může napříště stačit výlučná dokumentace porušování lidských práv?

Odpověď: Naše síla spočívá v legalitě. Vše, co proti nám lidé tohoto režimu podniknou, budou jen další důkazy jejich protizákonného jednání. Za daných okolností není důvodu pro podstatnější změnu našich metod.

Tyto metody přirozeně nemohou stačit, kdyby mělo dojít ke společenské reformě. Ale to není naším cílem; k tomu mohou přispět jenom další občanské iniciativy, jež mohou sice být Chartou inspirovány, ale které budou přesahovat její bázi. K tomu však, jak se zdá, ještě nepřišel čas.

Otázka: Zdůraznil jste, že chcete zůstat v zemi. Jaké perspektivy vidíte pro další práci za těchto podmínek? Jaké představy o tom mají lidé v Chartě?

Odpověď: Máme špatné zkušenosti s různými případy tzv. osvobození zvnějška. A já osobně nevěřím na žádné rychlé a jednoduché metody zlepšení politických poměrů. Jak to vidím, existuje jenom jeden rozumný způsob společenských reforem, a to je tvrdošíjná, vytrvalá „drobná práce“, jak ji před mnoha lety doporučoval prof. Masaryk, a to znamená práce zevnitř společnosti. Všechno ostatní může představovat jen okrajovou pomoc, důležitější nebo méně důležitou okolnost. Musíme si pomoci sami, a jenom pak nám mohou přijít na pomoc i ty nejpříznivější podmínky. Pomalejší vývoj je vždycky trvalejší.

Otázka: Jaký ohlas podle vašeho mínění nalezla až dosud Charta na Východě a na Západě?

Odpověď: Mezinárodní ohlas Charty 77 jistě nelze označit jako malý. Po mém soudu však dosud našly nejhlubší důvody a motivy hnutí Charty jen málo zájmu a ozvěny v jiných zemích. V každé zemi existují tmavé kouty, kde jen těžce vegetují potlačení a vykořisťovaní lidé; v každé zemi se najdou politicky chybně nebo vůbec neuvažující lidé, kteří jsou z různých stran manipulováni, aniž by o tom věděli, i když v tom jsou veliké rozdíly. Bez nových mravních a duchovních základů nebude příští svět skutečných lidí moci obstát. Bez svědomí nemůže dnes lidstvo dále existovat, neboť pouhá technicko-politická opatření nemohou vést k žádnému novému řádu – vnitrosociálně, ale ani zahraničně politicky. Otázka lidských práv nesmí být redukována na prostředek politického zápasu, ale musí být respektována jako směrodatné kritérium veškerého politického jednání.

o o o o

Ve svém předminulém dopise (spíš lístku) kriticky poukazuješ na to, že jsem nevyložil své pojetí socialismu a že se příliš často uchyluji zejména k citátům z Marxe. Reaguješ přitom hlavně na můj dopis č. 11, ale poukazuješ i na dopisy starší, a stáváš otázku: nejsem přece jenom Marxem ovlivněn víc, než si sám připouštím? A je vůbec Marx tou pravou autoritou, když jde o pojetí socialismu? A není ostatně ono připomínání Marxe pouhou módou či spíše návykovým reliktem, který dokonce už z módy vychází?

K tomu mohu říci stručně jen následující: Nejsem teoretik socialismu; každý podrobnější výklad bych musel založit na rozsáhlém předcházejícím studiu, pokud bych se chtěl vyhnout jinak nezbytným rysům diletantismu.

A Marxe cituji ze dvou důvodů: především je jedním z největších (ne-li přímo ten největší) teoretiků (a ideologů) socialismu; za druhé pak proto, že zejména mezi mladými lidmi u nás je Marx neprávem spojován s tím, čemu se říká a čemu se vyučuje jakožto „marxismu“. Marx je důležitý, protože bez něho je dnešní podoba socialismu a komunismu prostě nemyslitelná; je však teoretikem a ideologem socialismu také v řadě jeho podstatných selhání, deviací a přímo korumpovanosti (v několikerém smyslu a ohledu). A s marxismem je možno se rozejít jenom tak, že jej překonáme. Překonat jej však můžeme pouze tak, že překonáme jeho výšiny, nikoliv pouze jeho upadlé formy. Proto je třeba se dnes a ještě hodně dlouho v budoucnosti zabývat právě Marxem. Je to jistá obdoba jiné nezbytnosti, totiž znovu se vrátit k řecké antice a zejména k staré řecké filosofii, především pak k Platónovi a k Aristotelovi, abychom se s nimi v určitých specifických záležitostech znovu rozloučili. Takové „rozloučení“ s velikými postavami minulosti je vždy nesnadné a nelze je provést jednorázově. Odstup, z něhož to zprvu činíme, nikdy není dost veliký; naším cílem je tento odstup zvětšit. Když se nám to však podaří, uvidíme ony postavy i svůj vztah k nim v novém světle, musíme se jimi pak znovu a ještě důkladněji zabývat a pokoušet se je překonat podstatněji.

Myslím, že by si nikdo neměl dělat iluze o tom, že Marx a jeho hlavní myšlenky jsou dnes – přinejmenším pro tzv. „svobodný svět“ – vyřízenou záležitostí. Také s Marxem se budeme muset „loučit“ ještě mnohokrát. A proto jej musíme co nejdůkladněji znát. Nové a nové analýzy jeho učení a jeho způsobu myšlení jsou a zůstanou nevyhnutelným úkolem nejméně ještě pro dvě generace (než se stanou záležitostí čistě akademickou). Jedním z předních důvodů, proč dnes ani na Východě, ani na Západě neexistuje nová koncepce socialismu, resp. nová koncepce budoucí sociální struktury světové společnosti, je právě okolnost, že se nám nepodařilo dosud získat dostatečně velký odstup od pronikavého vlivu teoretika a ideologa Karla Marxe. Vůbec nejde o věc módy; Marx může ještě mnohokrát „vyjít z módy“, ale může se také znovu „módou“ stát. To nemůže nic změnit na tom, že bez nových analýz a bez nejdůkladnější znalosti Marxe (a dalších velkých teoretiků marxismu) zůstaneme chtít nechť pod jeho vlivem. Naše znalosti a naše analýzy však nemohou mít jen negativní, odmítající podobu. Marx (stejně jako každá jiná opravdu velká myslitelská osobnost) je tak důležitou postavou, protože v jeho učení a v jeho přístupu ke skutečnosti je nějaký významný prvek pravdivosti a pojmové, myšlenkové pronikavosti. K Marxovi se nemůžeme prostě obrátit zády a nechat jej za sebou, nýbrž musíme nejprve rozpoznat a recipovat všechno pozitivní, všechno pravdivé a pronikavé, s čím přišel a na čem stavěl. To je ostatně i podmínkou lepšího a přesnějšího rozpoznání těch stránek jeho odkazu, které jsou mylné, bludné a nebezpečné. Jednou ze základních taktických i strategických chyb marxismu (a je to jedna z chyb,

na které definitivně selže a zahyne) je jeho povrchnost v přístupu ke svým vlastním zdrojům a kořenům historickým, zejména pak ke křesťanství. Musíme se při opouštění marxismu a při účtování s ním vystříhat této jeho těžké chyby, v jejímž důsledku prochází naprosto nesmyslně všemi typy pokleslosti, deviací a přímo zvrhlostí, jimž se mohl vyhnout, kdyby se dostatečně poučil z historie křesťanství. Bylo by neštěstí, kdyby nějaký příští velký sociální program byl jen další reprízou tohoto absurdního dramatu.

A pokud jde o moje pojetí socialismu: mám za to, že jsem základní věci přece jenom už vyložil. Především jsem naprosto jasně řekl, že socialismus chápu jako domyšlení politických zásad demokracie na rovině sociální a hospodářské. Z toho vyplývá, že společenský systém, který realizuje některé sociální požadavky na úkor politických svobod, je scestím a není skutečným socialismem. Že se takové systémy zrodily a že dosáhly politických úspěchů (leckdy ovšem katastrofálních), bylo zaviněno slepotou a hluchotou politických demokratů, postrádajících nutnou vnímavost pro sociální potřeby vlastní společnosti i vůbec doby. Skutečná, vskutku fungující demokracie našich dnů musí být sociální a hospodářská stejnou měrou jako politická a kulturní. To tedy za prvé.

Za druhé pak má i demokracie a demokratický program svou historickou základnu a hlubší, podstatnější zdroje. Demokratické principy jsou nezaměnitelně zakotveny v křesťanské tradici; bez tohoto historického základu jsou nemyslitelné a taky nikdy jindy a nikde jinde na světě nebyly mimo tuto základnu formulovány. Je ovšem třeba vidět, že svázanost demokracie s křesťanstvím je jiného druhu než svázanost socialismu s demokracií, neboť v tomto případě jde o souvislost politickou, v onom případě o souvislost ideovou a duchovní. Nicméně to právě souvisí s mým osobním přesvědčením, že ani socialismus, ani demokracie nemůže obstát v odtrženosti od ideových a duchovních principů, v nichž jsou fakticky dějinně zakotveny a v nichž mají svá nejhlubší kritéria. V tom smyslu pak mám za to, že i terminologicky slovo „socialismus“ naprosto vyhovuje, daleko víc než slovo „komunismus“. Termín „komunismus“ poukazuje na rovinu vlastnických poměrů, neboť svým kořenem poukazuje na latinské slovo *communis* = společný. (Také tady jde ovšem o tradici, zakotvenou v dějinách křesťanského „životního stylu“, jak můžeme číst ve Skut. 2,44: *Omnes etiam qui credebant, erant pariter, et habebant omnia communia*. ... V překladu Kralických: Všichni pak věřící byli pospolu, a měli všechny věci společné. A prodávali vladařství a statky, a dělili mezi všechny, jakž komu potřebí bylo.) Naproti tomu termín „socialismus“ poukazuje na rovinu mnohem podstatnější, na rovinu společenských vztahů nezvěčněných, personálních. Latinské slovo *sociare* znamená spojovati, sdružovati a slovo *socius* znamená společník, druh, soudruh, spojenec. Vzpomínám, že

jsem na to odkazoval ve svém závěrečném projevu před městským soudem v roce 1972; dovol, abych ocitoval šestý bod své řeči:

„Trvám na tom, že náš čin zůstal v rámci ústavních a zákonných práv občana a že je to ve shodě s nezadatelnými právy člověka v každém politickém režimu. Nadto trvám na tom, že vycházel ze socialistických pozic a principů. Pan prokurátor tu postavil řečnickou otázku: o jaký socialismus jde? Jsou prý různé socialismy, prý byl také národní socialismus. Chtěl jsem o svém pojetí socialismu mluvit hned na začátku, ale vy jste, pane předsedo, prohlásil, že to sem nepatří, že nejsem souzen za názory. Ale teď o tom mluví pan prokurátor. Tak patří to sem, nebo ne? Řeknu svůj názor alespoň stručně. Socialismus vyrostl z demokratických kořenů, představuje radikalizaci demokratických požadavků a jejich rozšíření na sociální sféru. Proto se socialismus nikdy nemůže tohoto svého základu vzdávat nebo zbavovat. Národní socialismus byl naprosto nedemokratický a protidemokratický; proto také nebyl žádným socialismem, to slovo bylo jen neplatnou nálepkou. Pro mne znamená socialismus program takové společnosti, v níž je člověk druhému člověku *socius*, tj. přítel, druh, soudruh. A jako křesťan jdu ještě dál: je to společnost, v níž je člověk člověku bratrem. A proto je naprosto vyloučena nějaká nenávist nebo nepřátelství k socialismu, ano nenávist a nepřátelství vůbec.“ (24. 7. 1972)

Jsem si dobře vědom toho, že socialistická společnost v tomto smyslu bude muset mít vypracován pevný program a řád v záležitostech hospodářských apod., těm ovšem příliš nerozumím a nehodlám se diletantsky plést do jejich vypracování. Vyhražuji si však právo posuzovat i takové rysy programu i realizace socialismu ve vztahu k tomu, jsou-li pomocí nebo spíš překážkou bratrství mezi lidmi.

Tvůj

Ladislav Hejdánek